

Pirineus Digital, 05/02/22

Oriol Olesti: “Em jubilaré i encara quedarà feina al Castellot perquè com a molt n’hem excavat una tercera part”

Oriol Olesti és membre de l'equip científic que excava al jaciment del Castellot de Bolvir. És doctor en Ciències de l'Antiguitat i l'Edat Mitjana i professor de la Universitat Autònoma de Barcelona. Per començar, ens agradaria tenir unes nocions bàsiques sobre els pobles ibers. Qui van ser, en quina època ens hem de situar i on van establir-se?

El món ibèric és una mica una etiqueta que posem a tots els pobles que arqueològicament anomenaríem de l'Edat del Ferro, bàsicament del segle VI aC al II-I aC. Tot i això, el món ibèric perviu encara fins entrada l'època romana i és una cultura formada per diferents entitats, ètnies, des del sud de França fins al sud de la península Ibèrica, sobretot a la vessant mediterrània. De tot aquest conjunt de pobles, amb moltes diferències, perquè realment d'un extrem a l'altre en tenen moltes, el que tenim a la zona del Pirineu és el que correspon al poble dels ceretans, així és com els anomenen les fonts. Fins fa 20 anys, realment era una comunitat ibèrica que no coneixíem arqueològicament. Sí que apareixien a les fonts però no els teníem molt ben identificats. Avui en dia, després de tots aquests anys de recerca i sabent que el món iber té una certa unitat però també molta diversitat, podem dir que els ceretans són el poble iber muntanyenc que ocupa una zona àmplia: la Cerdanya sens dubte, però també altres regions pirinenques, tot i que els límits no són del tot clars. Pel que fa a la cronologia, en el nostre cas potser és una mica posterior al segle IV.

De totes maneres, el Pirineu no és dels llocs on hagin aparegut més jaciments d'aquesta època. Això vol dir que no hi estaven tan implantats com en altres llocs de la península, per exemple?

Sobretot és un problema de recerca. Això passa molt en història i també en arqueologia, que no trobes una cosa fins que no la busques: a vegades les coses hi són però no s'han interpretat bé. De fet, ja hi havia un llarg debat dels pioners, Miquel Cura, Josep Pedró o Pere Campmajó, als anys 70-80, quan van treballar tot aquest tema. Aleshores ja hi havia indicis d'aquestes poblacions a l'Edat del Ferro però no s'atrevien a posar-los l'etiqueta d'ibers perquè els veien molt diferents dels ibers de la costa. Avui en dia ja no tenim problema en utilitzar aquesta etiqueta perquè entre altres coses tenim indicis epigràfics de la presència de gent que parla i escriu una llengua ibèrica amb noms ibèrics i amb molts elements de cultura material ibèrica. Per tant, això ja no ens fa por, però hem de reconèixer que són uns ibers més dispersos, més muntanyencs. En aquest cas no tenen els grans jaciments, els grans establiments que s'anomenen *Opidum*, que és el nucli fortificat. Per exemple, a la zona d'Ullastret fa 10 hectàrees, en altres llocs en fa 5 o 6 i, en canvi, al jaciment del Castellot de Bolvir no arriba a una hectàrea. És a dir que realment la dimensió és diferent però això no els treu interès històric ni deixen de ser ibers per això.

Pensem en comunitats més petites, també?

Sí, comunitats més petites, segurament no tan desenvolupades políticament... Quan primer Cartago i després Roma topen amb el món ibèric algunes d'aquestes cultures, com els ilergets, són molt potents i Roma, fins i tot, té certs problemes per dominar-les. En el cas dels ceretans, en canvi, la dimensió és molt menor.

El jaciment de Baltarga. / O.O.

Com vivien els ceretans, quina informació han aportat aquests vestigis del Castellot en aquest sentit?

Això és molt típic de l'arqueologia: com més treballem, més veiem que les coses són més complexes del que pensàvem i ens desperta més dubtes. Cal dir que aquesta també és la gràcia de treballar amb aquestes coses, perquè si ja ho sabéssim tot seria molt avorrit. Realment sempre havíem pensat en uns ceretans molt ramaders, perquè teníem aquesta imatge del Pirineu com a zona ramadera per excel·lència. De fet, això en part és cert, ja que els primers estudis que vam fer al jaciment del Castellot -on per primera vegada vam tenir conjunts de fauna que permetien estudiar les restes dels animals que es consumien als jaciments- ens van donar un percentatge molt alt de bòvids, molt major respecte a la plana. Això ens corroborava una mica la imatge dels ceretans ramaders, i és que les fonts antigues ens parlaven dels ceretans productors de pernils. De fet, els pernils ceretans es venien a la mateixa Roma a un preu elevat. Tot això ens lligava amb un món molt ramader i després d'aquests primers anys de recerca vam veure que la seva agricultura també era molt important. És a dir, la ramaderia sens dubte era un sector més important que en altres pobles pirinencs. Els últims anys al Castellot i també en altres jaciments com al tossal de Baltarga, on també estem excavant, hem tingut la sort de trobar uns nivells d'incendi molt potents, amb animals in situ morts, i realment això torna a fer pujar la imatge de la ramaderia, perquè ara veiem que això que havíem pensat es corrobora. No és que no tinguessin agricultura, ni molt menys, és una agricultura molt integrada a la ramaderia, però sens dubte el pes de la ramaderia era important. I en el cas dels ceretans també hem de pensar, encara que pugui semblar una mica contradictori, que el fet de situar-se en una zona a cavall entre les dues vessants del Pirineu, en una zona de pas relativament important des de la Prehistòria, també devia fer que el comerç de grans mercaderies, els drets de pas i tots aquests elements segurament també formaven part de la vida d'aquests pobles ibers.

Ara que parlàvem d'altres jaciments com el de Baltarga, quins altres indicis han aparegut a Cerdanya d'aquesta època?

A la Baixa Cerdanya tenim el jaciment del Castellot de Bolvir, que és el més important i més ben documentat i que té l'honor d'haver estat el primer *Opidum* ibèric excavat a tota la zona pirinenca, perquè realment és el que tenia més entitat. Avui en dia tenim algun altre jaciment, però de moment el Castellot segueix sent el més important. A banda d'aquest, que respon a la tipologia d'un poblat a la plana, aturonat però dominant un territori molt central de Cerdanya, tenim dubtes sobre Llivia. Allà hi tenim materials ibers i també de l'Edat del Ferro més antics, però fins ara no hem tingut la sort de trobar estructures clares d'aquesta, tot i que han aparegut alguns murets. Cal pensar que estaria sota el castell de Llivia, per tant, sempre serà problemàtic identificar les possibles estructures d'aquesta fase, tot i que de materials n'han sortit. El del tossal de Baltarga, que controla la vall del Segre, no és ben bé un *Opidum*, perquè no té una muralla perimetral, però és un nucli de control i ens està donant moltíssima informació perquè va ser destruït. Pels arqueòlegs, un jaciment que és destruït sempre és més interessant que un que perviu, perquè en aquests darrers, les fases posteriors destrueixen o arrasen part dels nivells antics. Baltarga, en

canvi, va ser segellat per una destrucció segurament coetània de la guerra púnica i això fa que en tinguem un bon coneixement. Així, sabem que és un jaciment encara més petit, d'unes deu o dotze habitacions, i segurament és una gran unitat de producció més que un jaciment de tipus protourbà. Després, des de fa uns anys també estem excavant a Urtx, al municipi de Fontanals, al Serrat del Castellar, que és aquell turonet que controla l'accés a la vall de la Molina. En aquest cas, és més petit que el Castellot però s'assembla a Baltarga perquè també va ser destruït. Per tant, és un jaciment que en aquests primers anys d'excavació està donant molt bons resultats, estem molt contents, perquè segurament no tindrà la dimensió del Castellot però té un nivell de conservació molt bo i una muralla perimetral. Per tant, estaríem parlant d'aquest model d'*Opidum*, de poblat fortificat més petit. Així doncs, aquests tres més Llivia són els que coneixem a la Baixa Cerdanya. A l'Alta Cerdanya s'ha excavat a Sant Feliu de Llo, però no s'ha pogut fer en extensió sinó que s'han fet petits sondejors. En arqueologia passa, que només pots fer petits sondejors, trobes estructures, habitacions, però si no es pot fer en extensió, és una mica difícil. Un exemple el trobem als Castellars, a Odelló, o a la Coma Peronella, que semblen jaciments amb possibilitats però que encara hem de confirmar.

Per quin motiu es van assentar en aquests llocs?

A l'Edat del Ferro, una mica abans d'aquestes fases, és a dir als segles VII-VIII aC, el que tenim a la zona de l'Alt Urgell i Cerdanya és un món de petits agrupaments de cabanes amb dos-tres habitacions, amb un notable nivell de producció i de riquesa. Tenim alguns jaciments sorprenents, amb materials que venen de fora, però que no han arribat al que nosaltres anomenem el cinicisme, que és una paraula molt tècnica que simplement vol dir la unió de la població en nuclis preeminents. Normalment, aquests jaciments són llocs fortificats, elevats, perquè el món ibèric es forma a partir de societats en conflicte, és a dir societats en enfrontament entre elles, amb els pobles veïns, segurament també amb una important jerarquització social. Tots aquests fenòmens de conflicte intern i extern porten al que en època medieval s'anomena l'encastellament, que és un altre període de conflicte, i que en època ibèrica anomenem iberització, però que realment respon a un fenomen molt similar, és a dir la unió de poblacions, segurament sota unes certes elits, en llocs estratègics defensats perquè realment hi ha conflictes a l'interior d'aquestes comunitats. Per tant, són llocs preeminents territorialment, fàcils de defensar, on la muralla es veu reforçada pels cingles naturals: el Castellot és un altiplà natural d'una morrena que ja té en tres de les quatre bandes un bon desnivell, per tant, la muralla al voltant és molt reduïda i realment només hi ha un gran mur al punt d'accés, que és el que cal defensar.

Quina informació, quins elements apareixen en una excavació? Què hi trobeu?

Si tenim sort hi trobem moltes coses i si no en tenim, no en trobem tantes. La vida de l'arqueòleg és dura perquè tothom creu que se'n troben moltes. Normalment, els arqueòlegs tendim a ensenyar el que ens ha anat bé i amaguem una mica el que no ha sortit tan bé, però hem de dir que tenim una mica de tot cada any. Normalment, el que trobem són espais domèstics. En

general, aquests espais són avorrits, perquè és on la gent vivia, on escombrava i netejava i, per tant, no hi queda gran cosa. A més, quan van marxar es van endur tot allò de valor, de manera que són espais molt interessants a nivell històric, però no ens donen molta informació. Normalment, podem trobar llars de foc, petites lleixes, algun banc de les zones d'estar i això et permet situar-te una mica. Les cases ceretanes -al Castellot les tenim ben identificades- normalment tenen un pati anterior i després, adossat a la muralla, hi ha l'espai domèstic. En aquest pati, que algunes vegades és descobert i a vegades és cobert, sembla que podria haver-hi animals, trobem alguna sitja, és a dir un magatzem pel gra excavat a la roca... Això és normalment el que trobem, i el que hi ha aquí normalment són restes de fauna, ceràmica, però no gaire cosa perquè normalment la gent netejava. Tenim més sort quan excavem les sitges, que són aquests grans contenidors de cereal que quan ja no es podien reutilitzar més es cobrien de runa i la gent hi tirava les deixalles. Per tant, normalment les sitges són molt més interessants que les cases perquè allà sí que hi trobem les restes del consum, elements que s'han trencat, eines trencades... Si tenim molta sort, que és sobretot el que ens ha passat en alguna zona del Castellot, descobrim alguns espais de producció, forns, forns metal·lúrgics, forns de pa... I si tens moltíssima sort, com ens ha passat al Tossal de Baltarga, trobem la destrucció, que això normalment és inusual perquè tots aquests jaciments tenen una fase posterior romana, és a dir que el jaciment es va abandonar poc temps, o en el cas del Castellot no es va abandonar perquè directament va haver-hi una ocupació romana, i l'ocupació romana moltes vegades arrasa l'ocupació anterior. A Baltarga vam tenir la sort que segurament va haver-hi una època d'abandonament i això fa que d'aquests nivells de destrucció a la fase romana hi hagi realment una separació. Gràcies a això, en algunes zones hi hem pogut trobar els nivells intactes de la destrucció antiga. Per exemple, a Baltarga hem trobat els estables, els pisos baixos d'unes cases de dos pisos, hi tenim un gos aixafat pel pis de sobre en unes habitacions, un porc en una altra i, en l'última que hem excavat, quatre xais, una ovella i un cavall. És molt interessant, és un estudi que encara no hem publicat, però s'està treballant amb un equip d'especialistes, tots molt interessats perquè és un cas molt excepcional, on tenim les restes de fems, les restes de palla, tot allò que consumien amb els animals morts i, per sort nostra, cremat.

Abans de començar a excavar suposo que teniu alguna previsió, algunes expectatives al voltant d'aquella excavació, no?

Sempre som molt optimistes, jo especialment. Després tenim, no direm grans fracassos, però a vegades obres un indret pensant-te que et trobaràs una zona molt ben conservada i allò surt arrasat. Per exemple, al Castellot, que és el jaciment que hem excavat més, tenim tres fases: la fase ibèrica, la fase romana republicana i una fase medieval. La fase medieval és la més ben conservada i a vegades tu penses que sota la fase medieval trobaràs la fase romana i ibèrica, i no, perquè els medievals van fer les seves estructures fins a la roca mare, fins al substrat.

Els diferents pobles i cultures, al llarg dels anys han anat ocupant uns espais molt similars, no?

El que és interessant de treballar un paisatge cultural com Cerdanya o l'Alt Urgell és que un s'adona que l'evolució històrica a vegades es pot documentar millor en zones aparentment més mal conegudes que potser en altres on en principi hi trobaríem més informació. Per exemple, tots aquests jaciments que tenim de fase ibèrica, que alguns tenen precedents en l'Edat del Ferro, es reocupen a l'època romana-republicana i realment hi ha una clara continuïtat en la cultura material, és a dir que quan arriba aquí la presència romana, és una presència romana militar molt petita. Potser podríem parlar d'un 5% o menys, mentre que el 95% de la gent que viu aquí segueixen sent els ceretans, que segueixen utilitzant la mateixa ceràmica a mà, consumeixen els mateixos productes, es dediquen a produir la mateixa ramaderia... I és interessant perquè un s'adona que la història no és una sobreposició de poblacions sinó que és una evolució de poblacions que evidentment van canviant i transformant-se, però els espais, moltes formes productives, moltes tradicions continuen al llarg del temps i, a vegades, fins a èpoques molt posteriors. Per exemple, els companys de l'ICAC de la Universitat Autònoma que treballen molt a l'alta muntanya, als mateixos espais troben cabanes neolítiques, del Bronze, d'època romana... perquè els espais són els mateixos però és que a vegades les formes productives tampoc han canviat tant. Cada cosa té un context històric diferent: no és el mateix la ramaderia d'època romana que la ramaderia neolítica, però en canvi els espais són els mateixos i hi ha una forta continuïtat en molts d'aquests punts. Una de les tradicions dels ceretans era fer gravats rupestres. En Pere Campmajó i l'enyorat Oriol Mercadal havien treballat el tema dels gravats des de feia molts anys i ara en Joan Farré continua amb en Pere Campmajó. Ja tenen més de 150 conjunts rupestres, amb més de mil gravats ibèrics que estan a mitja muntanya, llocs bastant emboscats... Fa poc temps, uns tres o quatre anys, va aparèixer una inscripció romana dels magistrats de Llivia, en llatí, que escrivien un missatge d'aquest tipus ben a prop dels gravats ibèrics, que no sabem el que diuen perquè no els podem traduir, però aquest gravat llatí sí, i clarament és un element votiu. Això ens està mostrant com ja en època romana, quan la ciutat de Llivia tenia els seus magistrats -que per cert eren ceretans, eren indígenes- i escrivien en llatí, seguien fent un acte ritual com feia 200 anys com a mínim o 300 que feien. Això ens mostra que hi ha aquesta continuïtat i que hi ha una evolució històrica, que no hi ha uns salts sinó que és un continu, encara que hi hagi canvis importants.

El Castellot de Bolvir. / ESPAI CERETÀNIA

Què us queda encara per fer al Castellot pel que fa a les excavacions, quines previsions teniu?

Queda molt, jo crec que hem excavat una tercera part com a molt. Obert hi ha una mica més d'una tercera part, però s'ha d'excavar en profunditat, perquè en molts llocs només hem tret les capes superficials. Clarament, jo em jubilaré i encara quedaran coses per excavar al Castellot, fins i tot hi ha vegades que hi ha zones que és millor no excavar-les, perquè segurament d'aquí 25 o 30 anys es farà amb unes tècniques millors i es podrà anar més enllà. Però del Castellot ens queda ben bé dues terceres parts del jaciment i tenint en compte que tenim tres fases, la ibèrica, la romana i la medieval, realment de totes elles encara ens queden moltes coses per saber. A vegades valorem poc la medieval, perquè nosaltres venim del món antic, però el Castellot medieval és espectacular, és un vilatge fortificat de mitjans de segle XI que es construeix d'una manera unitària, segurament amb un poder comtal, perquè no és d'aquells jaciments medievals que ha anat creixent orgànicament sinó que és una fundació. Acaba en un moment conflictiu, curios... i dels ceretans no tenim fonts literàries, però dels medievals en tenim moltes i ens falta lligar la funció d'un nucli defensiu en un context segurament comtal, complex i que, sap greu dir-ho, però que encara tenim molt verd.

Què troba el visitant que ve a l'Espai Ceretània i quina és la reacció, quins *inputs* us arriben?

Jo no soc molt objectiu perquè evidentment hi hem col·laborat des de l'Autònoma amb altres companys, com en Jordi Morera o en Joan Oller. Vam col·laborar també en la museïtzació, amb les empreses que la van dur a terme, i nosaltres vam quedar molt satisfets. Jo penso que en general la gent queda sorpresa perquè tot el discurs expositiu i també la qualitat de l'espai no és només digne sinó que està molt ben aconseguit. Crec que podem transmetre un element difícil, que són aquestes tres fases, que no sempre és fàcil fer entendre això. També queda camp per recórrer, perquè de fet quan es va fer el projecte museístic hi havia moltes coses que no sabíem, però hem seguit excavant i tenim moltes novetats, per tant, tenim moltes coses que es podran incloure en algunes renovacions. En general, penso que el centre és magnífic des del punt de vista de l'edifici i de la presentació del discurs, del relat. Després de fer una presentació es puja al jaciment i allà potser encara podrem anar una mica més enllà en la identificació de les fases. Perquè aquests projectes es van completant al llarg del temps i potser la part de la visita al jaciment, on hi ha un itinerari amb els seus punts, sempre és millorable. De fet, ja està previst que, entre altres millores, es pugui fer alguna petita reedificació d'algun punt que sigui significatiu, de manera que sigui més fàcilment comprensible. S'ha de triar bé perquè tenim aquestes tres fases i ha de ser un discurs una mica homogeni, però jo penso que amb l'exposició que es fa al centre d'interpretació i la complementació de la visita els visitants poden tenir una imatge bastant completa no només del Castellot, que és l'objectiu inicial, sinó també de l'antiguitat a tota la regió. Tot i que el Castellot no pretén ser el centre d'interpretació de l'antiguitat a Cerdanya, sí que fa un esforç per parlar també de jaciments prehistòrics, altres jaciments ibèrics, de Llivia... perquè el discurs ha d'anar lligat amb altres punts culturals com són els museus de la comarca.